

KILENCEK IV.

Konczek József

Két ember sem lehet soha egyforma, hát még kilenc. S ha az emberek természete, tehetsége, minden sajátossága különböző, miért ne lenne különböző a sorsuk is. Hiszen azt még jobban befolyásolják, térítgetik erre-arra a külső körülmények. A *Kilencek* természetesen sokkal jobban hasonlítanak egymáshoz, mint akármelyik véletlenszerűen összeverődött kilenc ember, elvégre azért éppen ők a *Kilencek*. Mégis mindegyikük külön világ és külön sors. S e kilenc sorsból – most főképp a költői sorsra gondolva – a legfurcsább minden bizonnyal *Konczek Józsefé*. Társai közül leginkább ő az irodalmi élet mostohafia, a jó szerencséjével neki sikerült a legkevesebbszer találkoznia, pedig igazán nem otthonülő fajta – máig keresi a révbevezető hajtóutat.

Kezdetben pedig semmi sem mutatta, hogy neki kell majd a legtöbbet harcolnia még a pusztá megjelenésért is. Az 1969-es antológia őt is pályára röpítette, országos folyóiratok közölték, de verseskönyvét visszaadta a kiadó. Ez abban az időben önmagában nem lett volna szokatlan, de vele ez ötször egymásután fordult elő, s közben eltelt tíz esztendő. A fiatal tehetségeket felsoroló nevek listájából kezdett kikopni, vidéken élve a folyóiratok szerkesztőségeit se tudta rendszeresen felkeresni, a kitartó ostromlást alighanem természete, önérzete sem tartotta követendő útnak. Így aztán csak megyei antológiákban gyűjtődött össze hol több, hol kevesebb verse. A legjelentősebb közülük alighanem 1971-ből a *Sor*, a fiatal vasi költők antológiája, amely az ő versei mellett *Nagy Gáspárt* is bemutatta. S ezután jó évtizeddel a második *Elérhetetlen föld* antológia (1982) hozhatott csak ismét országos érdeklődésre számot tartó publikációt. Ekkor azonban már mind többen „leírták”, volt olyan, az antológiát elemző tanulmány, amely *Konczek Józsefről* egyetlen mondatot sem tartott leírni érdemesnek.

Költő a padlón? Akit kiütöttek? Költő két okból kerülhet szakmájában „padlóra”. Az egyik a tehetség hiányának, nagyfokú korlátozottságának vagy elapadásának a következménye, a másik a balszerencsézé. A nyolcvanas évek számomra egyértelműen bizonyították, hogy *Konczek József* esetében az utóbbiról van szó. Már majdnem kiszámolták, ő mégis talpraállt, és újrakezdte a küzdelmet: folytatta a versírást is, a közlésben való eredménykedést is. S bár nagy álma, a választott kiadónál való megjelenés máig álom, mégis két könyve látott napvilágot. Mindegyik „kis” kiadónál, s még éppen a kiadáspolitika fordulata előtti években. A *Galambok, galambok a történelemben* 1984-ben az *ELTE Eötvös könyvek* sorozatában jelent meg, a reprezentatív válogatású, az egész életművet szemlélő *Egy szó*

pedig 1987-ben a *Palócföld könyvek* újdonsága volt. Visszhangja egyelőre kevés a kötetnek. Kísért a múlt? Alighanem a személyes költői sors hányattatásainak is szerepe van e csendben, de talán még inkább annak a negyvenesztendősi irodalmi beidegződésnek, hogy ami nem a központi könyvkiadónál jelenik meg, az nem számít, arra rá sem kell nézni. Néhány év múlva már különbség lesz így gondolkozni, de ma még ez az általános.

Summa summarum: Konczek József eddigi verstermése egészében szinte hozzáférhetetlen. Talán harmada benne van a két Kilencek-antológiában és a két saját kötetben, legalább újabb kötetnyi található ezenkívül az utóbbi negyedszázad irodalmi folyóirataiban és egyéb lapokban, a többi pedig odahaza a költő polcán vagy íróasztalán. A kötetek nem akkor jelentek meg, amikor a versek egy-egy nagyobb egysége elkészült, s ami megjelent, azt sem az időrend szervezi. Magyarán ez azt jelenti, hogy ma egyedül a költő tudja pontosan a maga fejlődésrendjét, csak ő emlékezhet a meg nem jelent kötetekre, és azok eltervezett építkezésére, s ez a rend igazán már soha nem lesz rekonstruálható, hiszen egy lehetséges majdani válogatott verseskötet nem jelentheti még virtuálisan sem ugyanazt, mintha az egyes könyvek a maguk idejében megjelentek volna. A pályáivet nemcsak a megjelent, hanem a meg nem jelent könyvek is formálják. A költői pályának ez az első negyedszázada (az *Egy szó* 1960. és 1984. között keletkezett műveket ad közre) most már alighanem végérvényesen úgy bontakozik ki a legfigyelmesebb, s legrégebb óta olvasó előtt is, mint aminek nem az időbeli változás-alakulás a lényege, hanem sokkal inkább az alapélmények, a fő motívumok alakulása-kapcsolódása, eleven élete a versek és ciklusok áramában. A könyvek azt mutatják, hogy sem az egyes versek, sem az összességükből kibontakozó költői szemlélet nem ellenkezik ezzel a fajta felfogással. Van természetesen időrendje Konczek József lírájának, s van fejlődésrendje is. Egy hosszabb tanulmány egyszer majd kimutathatná, hogy hányféle, s milyen jótékony költői hatások érték, hogy kikhez járt mesteriskolába, s a korábbi versek mely rétegeiben ez miképpen érhető tetten. Ezek a hatások azonban soha nem voltak olyan erőteljesek, hogy elfeledték volna azt, hogy itt egy saját költői világ készül, s hogy ehhez a lényeg: a saját élményvilág és szemlélet kezdettől adott. S az eddigi Konczek-lírárt vizsgálva érdemesebb is ezzel foglalkozni.

A költő a Nógrád megyei Magyaránador községben született, s itt, majd a nem túl messze lévő Szokolyán töltötte élete első öt esztendejét. Néhány évi vándorlás után Tapolcára került, itt élt kilencetől tizennyolc éves koráig, itt érettségizett, innen ment a fővárosba, egyetemre, tanárnak. Vagyis legalább két szülőföldje volt gyermekkorában. Az elsőt sokáig elnyomta a második meghatározó élménye, mígnem aztán költőként egyidőben mindkettő fontossá vált, sőt melléjük sorakozott egy harmadik szülőföld is, az értelmiségi lét környezete, amely már nem annyira egy helynévvel, Szombathellyel vagy Budapesttel határozható meg, hanem egy életforma és a hozzá tartozó magatartásforma kereteivel. De ez az utóbbi megélt múltta tette az első szülőföldeket, s ami hozzájuk kötődik végérvényesen: a gyermekkort és a felnevelő családot. S a megélt múlt lírai

megelevenítésében emlék és élmény idősíkjai közt vibrál az alkotó tudat, ott van, *Ott a köverte tisztásokon, ahol „Nyár van, nyár van, / szősz bull, kóc bull, / állok benne, / olyan, mintha álmodnám csak, / olyan, mintha, olyan, mintha, / nem tudnám, hogy mit csináljak”*. Ez a vers beszédes alcíme szerint *Virághinta a gyermekkorból*, s ezzel nemcsak két alapvető motívumát, a természetélményét és a gyermekkorát fonja együvé, hanem egy mindegyikhez tapadó életérzést is, amelyet leginkább talán a boldogság-igény fogalmával ragadhatnánk meg.

Mert milyen ez a természetkép? A béke, a tisztaság, a harmónia határozza meg. Nem ellensége, s nem is barátja az embernek, mert az ember egy vele, nélküle elképzelhetetlen a léte. Talán még az is megkockáztatható állítás, hogy ebben a költői szemléletben természetnek és embernek csak együtt, egymáshoz viszonyítva van értelme, egyik sem „létező” a másik nélkül. Még a *Ritmus* is azt mondja: *„Itt a rét, a margarétarét, / S ha nem volna itt? / Hajb, / mit is kezdenék?”* A *Csillagos* pedig: *„Baltám megmarkoltam, / kimentem a forrásvízhez, a tölgyfához, / arcomat a hűvöséghez hajtottam, és ittam / a csillagos égből.”*

Szinte nincs a költőnek olyan motívuma, olyan élményköre, amelyhez ne kapcsolódna a természetszemlélet. A gyerekkor elképzelhetetlen nélküle, s nemcsak a „virághinta” miatt. A megőrzött emlékek egy-egy darabkája önmagán túli jellemzést nyer, mint az a fűzfa, amely a tóba nyúlva nemcsak fényképességgel maradt meg, nemcsak életmentő volt az úszni nem tudó fiú vízi merészsegekor, hanem mindezek miatt szinte egy mítoszi tó partján magasodik még holtában is (*Gyászbeszéd egy fűzfa fölött*). S mivel ezt a természetet a családtagok segítségével ismerhette meg, a család is természeti világban jelenik meg. Főként a *Karé Magdolna*-versekben. Anyai dédanyja ismertette meg – már Szokolyán – a költőt növényekkel-állatokkal. Halála után ezért költözik át olyan magától értetődően a természetbe: *„Karé Magdolna, kicsike akácos, / topolyaerdő és tavaszi melegség. . . Saláták sorban, laza virágok, / kertek is jönnek: kézenfogott / növényi és emberi társulások, / de belőled nem maradtak, csak ilyen virághasonlatok.”* (*Karé Magdolna sitalizált halála*) S ez a szemlélet a városban is élő marad: *„A szarvasház, a Krisztina, a Vér-, a Vérmező, / a tér, a rét, a vér, a rév, az „Ó, ki őze ő?” / A kőszobor. A kő előtt a tipegés. / A topogás. / A piros pad, a virágok. A gyöngyös vízesés.”* (*Ózek a téren*) Jelen van a természet az érett versek határozott történelemszemléletében. A *Janicsárkeresztelőben* a fa és a bokor ugyanúgy egy mítoszi jellegű világ elhagyhatatlan elemei, mint a tóparti fűzfa volt.

S természetversek sorát hatja át nemcsak a boldogságigény táji képekbe és azok történéseibe rejtett áramlása, hanem egy közvetlenebb boldogságvarázs is, ahol a természet varázsolja az embert (a költőt), s az is a természetet. A visszaadhatatlan visszaadása, a kifejezhetetlen megejtése például a *Szeptemberi vihar* hang- és képforgataga: *„Az a szép, amikor minden hajszállizzenés, / őszi levelek kezdő sáfrány-halványszín szégyene, / egy szusszanás, egy szösszenés, egy szisszenés / jelzi, hogy mint tündöklő vonat, / megérkezett az óriás-zene.”* Ha ennyire áthatja a költői világképet ez a szemléletivé szilárdult természetélmény, kötelezően jelen van azokban a hosszú versekben is, amelyek a világkép legteljesebb kifejezései (*Episztola, Hegyi értekezés*), s amelyekre még külön ki kell majd térni.

A több szülőföld és a felnőttkor többfelé volt otthona nemcsak a tágasság, hanem a megkötöttség élményét is adja, egyszerre azt is, hogy magyar vagyok, s azt is, hogy ember vagyok. Ugyanez a következménye megvan a család motívumának is. A költőt tartósan foglalkoztatja családnevének idegensége (hosszabb ideig Konc néven publikált, interjúban kitért e kérdésre, s az *Episztolában* is), gondolom ezért is kezdett nyomozni a család történetében, ahol tipikus Kárpát-medencei sorsot fedezhetett fel az emberemlékezet óta magyarul beszélő és gondolkodó ősök sorában. Káré Magdolna jelentőségét nemcsak az általa megismert természet adhatta, hanem az is, hogy ő volt a legmesszibbre emlékező előd. Az édesapja emlékalakja viszont inkább a felnőtté válás motívumköréhez tapad, az ő örökségének átadása már azt jelenti: magadnak kell megállnod a lábadon, folytatnod kell a rádmért emberi sorsot: „*Apám áll a mindenségben. Fénylő / könyökű zubbonyból egy rántásra / végvásznat basít, hogy kiskabát / legyen nekem kopott ruhájából.*” (*Alkuszom apámmal*)

Nem is lehet másképp, a szerelem verseit is áthatja a természetélmény. A létezés cuforiájában először „*Mint a népmesék, / történi minden magát.*” (*Virágfürt*) s még a verscímek sora is a természetre utal: *Harangvirág, harangvirág, Ideköt az ősz is, Tekinteted szellős tájain, E laza rózsa, Igazi eső, A kék tengerről, akit feketének mondanak, Föld voltam még,* stb. Később a szemlélet összetettebb lesz, ahogy a boldogság mellé tolaszik annak hiánya is, s jön a felismerés, hogy „*Egy lélegzetlen csupán a / szerelmesek élhetnek meg, / ideig-óráig*”, – „*Am az élet valódi törvénye / – hiszen jól tudjuk, nem ez – / más törvény.*” (*A madarász levele*) Az élet valódi törvénye más, de ebbe igazán belenyugodni nem lehet, s ennek tükrö a költemény második része, amely népdalok, virágénekek, búvölők és bájoló hangját és ritmusát idézi, létrehozza a boldogságvárást, majd meg is szünteti a most már végérvényesen, a képzelet síkján is magára maradó férfi szomorúsága.

A gyermeki világ szerves része a játék. Ennek emlékképei is megjelennek, ennél is fontosabb azonban, miként örözdik tovább a játék a költői világban. Konczek József „játszani tudó” ember, s ez áthatja egész költészetét. Játsszik a szóval, a ritmussal, a gondolattal, s végső soron a játék része az is, hogy olyan sokfajta verstípust, szerkezetet használ. Szinte mindenben talál valami maga számára valót, amiként a természet bármilyen részletére, villanására is rá tud csodálkozni. S nemcsak a szó-, ritmus-, és mondatjátékok emlékezetesek, mint például a *Nádas* ciklus darabjaiban, hanem talán még inkább az, ahogy az ilyesmi át tud fordulni halálosan komoly dologgá. A *munkaszoba* ezt még csak félsikerrel oldja meg, de hibátlanul láthatjuk az *Egy szóban*, ahol a sem hangzásában, sem képzetkörében nem túl kellemes MOTORSZAG szó alakul át: „*Talán, ha Rákóczi mondaná, / ezt a szót, / mint egy zászlót, kibontaná: / MAGYARORSZÁGI!*”. S arra is nagyszerű példa ez a költemény, hogy a játék fogalma és szerepe miként fonódik együvé a munkáéval. A gyerekek a játék is munka, s ugyanígy van ezzel a költő is. Motorszag és munka, körhinta és játék gyermekboldogsága rétegződik egymásra, a teljes élet jelenik meg.

A Magyarország-kép nem mindig ilyen harmonikus. Főként a *Janicsárkeresztelő* és az *Épült ez a vár...* mutatja a magyar történelem árnyékos oldalainak erőteljes átélését, de ezekben is nagyobb hangsúlyt kapnak a kiegyensúlyozásra, a történelmi optimizmusra törekvő jegyek: nemcsak épült,

hanem „épül belőlünk ma is ez a vár”, s a szobor is „janicsárkeresztelő”. S a dolog, A ház nem akkor van készen, amikor felépültek falai, főként amikor telihordják tárgyakkal, hanem: „Úgy gondolom, hogy a ház egyszer majd maga is megszólal magyarul, tisztán, akár egy népdal.”

Egy költői világgép szintézisverse lehet egyetlen néhány soros dal is, de ez nem Konczek József esete. Ennyiféle – bár összefüggő – motívumot a mai magyar költő leginkább a hosszú versben tud egybefogni, főként akkor, ha motívumaiban fontos szerepet kap, az azokat mozgató, életrehívó epikus életanyag is. Így törvényszerűnek kell tartani, hogy többféle nagyobb kompozícióval, ciklikus építkezéssel való kísérletezés után a költő eljutott az *Episztolához*. A költői episztola műfaja, a megnevezett személyhez szóló, gyakran tanító célzatú verses levél a felvilágosodás- és a reformkorban igen kedvelt volt a magyar irodalomban is, a huszadik századra azonban ez is felbomló, eltűnő műfajjá szegényedett. Konczek művének teljes címe (*Tiszteelve Arany Jánost – Szalontai Mibályhoz, magamban és hívőkben zárójelekkel és utóirattal*) a hagyományra is utal, de inkább a műfaj modernizálását jelenti be: nemcsak a megnevezett személyhez, hanem önmagához, s még másokhoz is íródik a vers, amelynek tehát potenciálisan mindannyian a címzettjei vagyunk. Az episztola megújítását elsősorban mégsem ez a szemléleti vonás biztosítja, hanem a hosszú vers műfajával való egybejátszása. A hosszú vers elsősorban éppen annak a *Juhász Ferenc*nek volt az újítása az ötvenes évek lírájában, akitől Konczek József a legközvetlenebbül igyekezett tanulni. Juhász lírai forradalmának korai szakaszához nyúl vissza, amikor a tárgyas és a látomásos elemek nagyjából hasonló arányban voltak jelen a költeményben, s egyenlő erővel és jelentőséggel szervezték azt. Ez a fajta egyensúly ma úgy lehetséges Konczek számára, hogy az időközben a látomásosság felé elkanyarodott hosszú verset visszavezetgeti a tárgyiassághoz. Ennek állandóságát biztosítja az episztolajelleg.

A vers alapeleme eleve egy „tárgy”, egy bicska, pontosabban egy bicskaajándékozás a barátok között. Ez a tény indítja el az emlékek és a köztük feszülő gondolatok sorát. Az emlékek eleinte mind erőltetés nélkül kötődnek a bicskához, annak asszociációs mezejében születnek újjá, de ezek a sokasodó emlékek aztán újabb és újabb emlékeket aktivizálnak, s ezek révén egy személyiség gazdag belső világa, élményanyaga által meghatározott világszemlélete és világszemlélete által vezérelt és rendezett élményanyaga bontakozik ki.

Az emlékek egyik s terjedelmileg döntőbb rétege a személyes, a családi legendáriumot idézi, a másik a magyarság kultúrkinccsének elemeit: a késő-középkor külföldi egyetemeken tanuló diákjait. Arany Jánost, a templomban éneklő öregek dalait, az ifjúkor költő-példaképeit. Az *Episztola* alapelemei: a barátság, a család, a szerelem, a gyerekkor, az ifjúkor és szembesítése az érett férfikorral, a magyarságtudat és az emberlét tudata. Bármelyikhez is nyúl a költő, bárhonnan indít, mindig az egész mozog vele, s így az összefüggések és az asszociációk gazdagon bomlanak ki. A tények, az emlékmorzsák az életet mutatják fel és az életet dicsérik, de e mögött mindig ott van – hol kimondva, hol kimondatlanul – egy elvon-

tobb sik is: a létezés. Emlékezetes példája ennek a felidézett gyermeki udvar, aholis az egyik szomszéd gyümölcsfát akart ültetni, s néhány ásónyom után meglepődve tapasztalja, hogy az egész udvar alatt betonréteg húzódik, s azt fel kell törnie, hogy a fa élhessen. Ez a gödörkészítés indítja el az akkorinak láttatott képzletet:

*... Gondoltam, a halottaknak csinál földi ablakot,
hogy a hajukat, érzékeny idegeiket fölnyújítsák,
létezve a kicsi fában, élvezkedve a virágban,
boldogulva gyümölcsökben, szolgálva a létezők
emberzsivajos világát, illegális mozgalmárok,
növényekbe rejtett eszmék, nem hiús-szájszagú, vérszagló
öldökök, hanem a büszkén, s méltósággal megnyílt ágak
mélyre izguló csodái, fák a betonudvaron,
múltat, jövőt összekötve, ez a példa tetszett nekem...*

Minden eddiginél hangsúlyosabban van jelen itt, mert már nemcsak a szerelmi megcsalatottságot magába foglalva, az érett férfikor keserősége is, visszavetítve már a gyermekkorba is, amikor „mondták, hogy a jövő vagyok”, s lett belőle mégis a „korán becsapottak” nemzedékének tagja. Állandóan fel-felörvénylük a boldogságvarázs, s mindig megtörik. A költemény egésze mégis e boldogságvarázs ígézetében fogant. A barátságna egy szép gesztusa fogja keretbe az emberéletnek és a magyarságlétnak mindenén át megmaradó, sőt: megszilárduló öntudatát. Minden azért kavargó és áramlik ebben a versi világban, mert „kutatgatja, mire való voltam”, s a végső válasz egyénileg is és történetfilozófiailag is a boldogságvarázs lehetőségét erősíti: „van bennünk valami, amit nem istennek monddok, de mindenható”, s továbblépve: „Nincsen vége akkor sem, ha nekem elvégeztetett”.

Az *Episztolához* hasonlítható, de egészen más jellegű vállalkozás a *Hegyi értekezés* (Új Írás, 1988/1.). Lényegében ez is a hosszú vers sajátos változata, de itt a tárgyiasságot az „értekezés”-jelleg biztosítja. A mű egy szó-lőhegyi sárkánymondakör „kutatásának”, a gyűjtés eredményeinek a leírása és közreadása – természetesen költői eszközökkel. A sárkány léte, a sárkányölés ténye, a sárkánynak megölése ellenére való létezése mind állított és kétségbevit elemek, s ebben a szándékosan bizonytalanul meghatározott közegben sokat lehet közölni az ember és a társadalom létezésének íratlan szabályairól. Az ember elképzelteti, legyőzheti, letagadhatja a sárkányt, maga is sárkánnyá változhat – csak egyet nem tehet: a saját létezésétörténetéből nem írhatja ki, ha már egyszer beleépítette. E mű kompozíciója és gondolati anyaga egy fokkal bizonytalanabb, mint az *Episztoláé*, mégis általános benne a létértelmezés igénye, s ha közvetettebb módon, de itt is jelen van az embernek a boldogsághoz való elidegeníthetetlen joga.

Mert Konczek József felfogása szerint az ember dolgozik a földön a munka, az élet küzdelem, ám ennek értelme a boldogság, s ebbe a fogalomba az életnek akármely tartós értéke beleértendő. S ha ebből valami megvalósul, az már ünnep, vasárnap, a szép emberi létezés birodalma.

VASY GÉZA